

izrađivale neke svoje proizvode, D. Ivić se pozvala na kazivanje posljednjeg živog mostarskog kujundžije Stojana Kačića.

Sljedeća dva rada iz perioda narodnooslobodilačke borbe govore o aktivnosti KP i narodnooslobodilačkih odbora na slobodnoj teritoriji u sjevernoj Hercegovini 1941-1942. godine i o borbama Devete dalmatinske udarne divizije za oslobođenje Hercegovine, a autori su mr Momčilo Radović i Stjepan Ivanković.

U rubrici »Sjećanja i izvori« nalaze se radovi Dž. Bijedića o formiranju Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu 1939. godine i Mjeslnog komiteta KPJ Mostar 1940. godine, M. Zovka o Alfredu Bergmanu, T. Šarenca o razvoju KPJ u bilećkom kraju i M. Vega o ispisima iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini.

Časopis je opremljen većim brojem fotografija, crteža i karata, a navedeni radovi doprinose su novim saznanjima o istorijskom nasljeđu Hercegovine.

Senija Penava

ISTORIJSKI ZBORNIK INSTITUTA ZA ISTORIJU U BANJALUCI,
GODINA I, II, broj 1, 2, Banjaluka 1981, 1982. godine (str. 197 i 370)

Zbog izraženih potreba istorijske nauke, 1979. godine osnovan je Institut za istoriju u Banjaluci, koji je programski prvenstveno bio usmjeren na obavljanje poslova i radnih zadataka naučno-istraživačkog karaktera iz istorije Banjaluke i Bosanske krajine. Banjaluka, kao najveće gradsko naselje i središte Bosanske krajine, ima bogatu prošlost i tradiciju, koje prelaze uske lokalne okvire i ulaze u šire istorijske tokove. Kao takva, zahvalna je tema za istraživača, dok, s druge strane, proučavanje njene prošlosti, s posebnim akcentom na savremenu istoriju, u nastojanju da se potpunije osvijetle i predstave rezultati klasne borbe radničkog pokreta, doprinosi kompletnijoj obradi istorijske problematike i na daleko širem prostoru.

Djelatnost novoosnovanog Instituta iskazuje se i u objavljivanju radova iz domena istorijske nauke. U tom smislu, 1980. godine Institut se predstavio javnosti prvim brojem svoga časopisa, koji izlazi jedanput godišnje pod nazivom Istorijski zbornik. U ovom časopisu, saradnici Instituta, kao i ostali radnici na polju naučnoistraživačke djelatnosti, saopštavaju, kako naučnoj, tako i široj javnosti rezultate svoga rada. Pojava svakog novog sličnog časopisa, kao što je Istorijski zbornik, utoliko je značajnija jer obogaćuju historiografiju Bosne i Hercegovine kao i Jugoslavije u širem smislu, te doprinosi afirmaciji i popularizaciji istorijske nauke uopšte. Materijal koji tretira ovaj Zbornik nije ograničen samo na Banjaluku i Bosansku krajinu, nego ima i šire okvire. Časopis ima dosta ustaljenu formu

ovakvih publikacija, tj. raspodjelu po rubrikama kao što su: rasprave i članci, prilozi, prikazi, rubrika iz Instituta, bibliografija.

Kao uvodni rad u ovom broju dat je prilog poznatog revolucionara Nike Jurinčića, »Tito u Bosanskoj krajini« (str. 9-15). Stari borac se s ponosom i sjetom, jer Tito nije više među nama, sjeća boravka druga Tita u Krajini, od prvog boravka 1942. godine, kada su Vrhovni štab i proleterske brigade 25. jula stigle u Bosansku krajinu i stvorile uslove da se ustanak još brže rasplamsa, pa do posljednjeg boravka 1969. godine nakon katastrofalnog zemljotresa. Niko Jurinčić, na jedan topao ljudski način, predočava atmosferu koja je pratila boravke druga Tita u Bosanskoj krajini, atmosferu oduševljenja koju bi izazivao dolazak druga Tita bilo gdje.

Posljednjih godina u naučnim institucijama intenzivno se posvećuje pažnja temama iz novije istorije naših naroda, napose istoriji revolucionarnog radničkog pokreta. Tome se pridružuje i Milan Vukmanović svojim člankom »Oblasna konferencija SRPJ (k) u Banjaluci 14. decembra 1919. godine s osvrtom na odnos prema seljaštvu« (str. 15-39). Vukmanović, koristeći arhivsku građu, predočava položaj radnih masa na tlu Bosanske krajine odmah nakon ujedinjenja 1918. godine, koje nije prekinulo revolucionarno stanje zemlje u cjelini, jer nova država nije donijela kvalitativno ništa novo radničkoj klasi i ratom ispaćenom i osiromašenom seljaštvu. I upravo jednim takvim problemom, tj. odnosom radničke klase i seljaštva, pokušava da se bavi Vukmanović. To je problem politizacije proleterizovanog seljaštva u uslovima zaostalih i komplikovanih agrarnih odnosa Bosne i Hercegovine, odnosno, problem odnosa novoformirane ujedinjene radničke partije SRPJ (k), koja je u sebi nosila opterećenja i ostatke shvatanja iz doba Druge internacionale, tj. zapostavljanje seljaštva kao društveno značajnog činioca u razvijanju ekonomske i političke borbe radničke klase. Tako autor pokazuje da ni Oblasna konferencija od 14. decembra koja se u odnosu na seljaštvo ograničila na blijed propagandni rad, nije za taj period donijela ništa novo.

Na osnovu izvornog materijala, Đorđe Mikić u članku »Prilog pitanju u odnosu mladoturaka prema Bosni i Hercegovini u aneksionoju krizi« (str. 41-62) iznosi zapažanje o raznim kombinacijama i političkim koncepcijama oko Bosne i Hercegovine nakon mladoturske revolucije, koje su se, uglavnom, svodile na to da se u Bosni i Hercegovini održi stanje ustanovljeno 1878. godine. Djelovanje radikalne struje mladoturaka u pravcu vraćanja Bosne i Hercegovine Turskoj, dovodi do užurbanijih priprema za aneksiju Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, koju ova i provodi 1908. godine, te su sve te kombinacije sa turske strane bile samo bura u čaši vode koja se stižala sporazumom 1909. godine između Austro-Ugarske i Turske, a da se niko u tim međunarodnim kombinacijama nije osvrnuo na Bosnu i Hercegovinu kao samostalnog činioca.

Članak »Napad austrijske vojske na Podzvizd 9. jula 1845. godine« (str. 65-83) Galib Šljivo posvećuje jednom interesantnom isječ-

ku iz pograničnih odnosa Austrije i Turske u prvoj polovini 19. stoljeća, konkretno iz odnosâ na graničnom bihaćkom sandžaku. Sukobi su najčešće izbijali na dijelu granične linije kod Podzvizda i Izačića, gdje su odbrambena austrijska utvrđenja bila slabija, a granična linija najdublje zadirala u austrijski teritorij. Incidenti su izazvani s obje strane, a zanimljivo je što su obično angažovali i stanovništvo iz Bosanske krajine, kome je preko bosanskog valije bilo povjereno čuvanje granice. Sporovi koji bi izbijali tim povodima rješavani su najčešće na licu mjesta i njihov ishod je zavisio od toga kako bi se stanovništvo odnosilo prema njemu. Obično bi izgredi na austrijskoj granici doveli i do angažovanja austrijske vojske, kao kod pomenutog pohoda na Podzvizd, ali se u krajnjoj liniji međudržavni odnosi Turske i Austrije zbog toga nisu bitnije remetili.

Koristeći prije svega mletačke izvore, a stavljajući akcenat na nove podatke crpljene iz njih, Bogumil Hrabak u radu »Privreda Banjaluke i šire okoline do rata 1683 — 1699. godine« (str. 85-125) daje presjek privrednog procvata ovoga grada, koji se razvio u procesu masovne urbanizacije uzrokovane dolaskom Turaka u naše krajeve. Na osnovu izloženog vidi se da je Banjaluka i njena šira okolina u tom periodu bila bogato privredno područje, koje je podmirivalo potrebe turske vojske, izvozilo žito u Dalmaciju, područje sa razvijenim zanatima organizovanim u esnafe, od kojih je najstariji pripadao tabacima. Zanimljivo je da je od sredine 16. stoljeća Banjaluka počela da otvara i vojno-privredne pogone, konkretno manufakture za izradu topova, gdje posebno mjesto u proizvodnji Bosanske krajine za turske ratne potrebe ima Kamengrad. Veliki dio svoga rada Hrabak posvećuje banjalučkoj trgovini, ističući bogatstvo njene čaršije, pa i samu činjenicu da pojava Jevreja od konca 16. stoljeća samo svjedoči da je boravak i rad u toj čaršiji bio vrlo unosan.

U rubrici prilozi Nebojša Radmanović, člankom »Najplodnije godine djelovanja Radničkog kulturno-sportskog društva »Pelagić« (1937-1941): (str. 127-139) ističe da je »Pelagić« od svoga osnivanja bio usko povezan sa djelovanjem KPJ u Banjaluci i da je Partija baš ovakvim vidovima masovnog okupljanja sticala veliku popularnost i uporište među radnicima, studentima i drugim građanima.

Prilog Dragana Davidovića, »Djelatnost saveza zemljoradnika u Bosanskoj krajini od opštih petomajskih izbora 1935. do opštinskih izbora 1936. godine« (str. 139-153), ukazuje da su političke promjene koje su nastale u drugoj polovini 1934. godine imale dalekosežne posljedice za predstojeću istoriju političkih odnosa u Kraljevini Jugoslaviji. Za izbore 5. maja 1935. godine zemljoradnici, pridružujući se Ujedinjenoj opoziciji, uveliko pripremaju i vode žestoku političku kampanju, zastupajući politički program o stvaranju širokog seljačkog fronta, što je imalo dosta dodirnih tačaka sa idejom o Narodnom frontu, za koju se zemljoradnici nisu zvanično izjašnjavali, ali nisu bili ni protiv. Međutim, opštinski izbori u jesen 1936. godine pokazuju da zemljoradnici nemaju takva uporišta i veliki broj

pristalica u Bosanskoj krajini kako se to pretpostavljalo. Naročito izborni poraz u banjalučkom srezu stavlja pred stranku niz novih pitanja — u prvom redu kako se oduprijeti vladinoj politici i povratiti uticaj u masama čak i promjenom naziva stranke.

Dušan Berić u svome radu »Marginalije o politici Turske prema revoluciji 1848-1849« (str. 153-175) dovodi u vezu socijalne pokrete i previranja u Turskoj polovinom 19. stoljeća sa revolucijom 1848-1849. u evropskim zemljama, ističući negativan stav Turske prema revoluciji, kojoj je revolucija bila neprijatna opomena koliko reforme, odnosno njihovo oživotvorenje znače za daljnje očuvanje Carstva.

I samo površan uvid u drugi broj Istorijskog zbornika koji je izašao za 1981. godinu, svjedoči da je časopis učinio korak naprijed, s obzirom na daleko bogatiji sadržaj prezentovan na 370 strana. Tehničko uređenje ovoga drugog broja časopisa, takođe se razlikuje od prvoga. Sadržaj je, uz poštovanje hronološkog principa, raspoređen po rubrikama sa naslovima samo na našem jeziku, dok se u prethodnom broju pojavljuju odmah, a ne izdvojeno i prevodi naslova priloga, što je opterećavalo čitaočev uvid u sadržaj.

U vrlo bogatoj rubrici rasprave i članci, Bogumil Hrabak objavio je svoj rad »Kuzne rednje u Bosni i Hercegovini 1463-1800« (str. 5-43), pokušavajući da osvijetli jednu od crnih strana istorije ne samo naših krajeva, kada su zarazne bolesti harale odnoseći ogroman broj žrtava, desetkujući stanovništvo za samo nekoliko nedjelja. Oslanjajući se na malobrojne izvore, te smatrajući najvažnije i najpouzdanije one koji pripadaju arhivskoj građi mediteranskih arhiva, autor svoj rad posvećuje Bosni i Hercegovini, ograđujući se od teritorijalnog ograničenja ovoga problema, jer su se zaraze vrlo lako širile i dolazile i sa dalekih prostora. Hrabak prati veće i manje lokalne zaraze kojim je bilo izloženo stanovništvo Bosne i Hercegovine u periodu od preko 3. stoljeća, dovodeći u vezu zaraze sa društvenim i opštim okolnostima koje su ih uzrokovale i pratile kao što su: klimatski uslovi, rodne i nerodne godine, vojni pohodi, trgovački tranzit, socijalni sastav stanovništva, zanimanje raznih slojeva stanovništva itd.

U radu »Dubica u bosansko-ugarskim odnosima 1398-1402« (str. 43-55) Pejo Čošković daje jedan prilog iz srednjevjekovne bosanske istorije kada se od smrti kralja Tvrtka 1391. godine bosansko kraljevstvo potresa i slabi kroz unutrašnje nemire uzrokovane sukobom sve slabijih nosilaca centralne vlasti i sve moćnijih bosanskih velikaša. Među njih, nesumnjivo, spada i Hrvoje Vukčić, koji je uspio da, u periodu od četiri godine, izuzme Dubicu od vlasti ugarskoga kralja.

U skladu sa svojim krajnjim strateškim ciljem, prodorom na Istok, Austrija je naročito od sredine 19. stoljeća vodila politiku koja bi joj taj prodor učinila što nesmetanijim. Ta politika prvenstveno se odnosila na bosanski pašaluk, koji je Austriji bio prvi korak na putu ka Istoku. Galib Šljivo u prilogu »Vagnerovo viđenje Bosne

sredinom 19. vijeka« (str. 55-77) pokazuje jednu od finesa takve politike, koja je imala mnogobrojne varijante. U svemu tome važno mjesto je imalo i prikupljanje što više važnih i raznovrsnih podataka za austrijsku politiku prema susjednoj Bosni. Tako je Austrija u Bosni otvorila svoja diplomatska predstavništva, a naročito je koristila špijunske usluge povjerljivih ljudi, koji su se pod krinkom raznovrsnih prigodnih zanimanja kretali po Bosni. U tom smislu Šljivo posvećuje posebnu pažnju izvještaju majora Vagnera, povjerljivog čovjeka bana Jelačića, napravljenom na osnovu obavještenja do kojih je Vagner došao boraveći u dva maha u Bosni — 1851. i u jesen 1853. godine. Vagner je po poglavljima kao što su: Stanovništvo, Bosna kao ratna pozornica, Turska vojska, Nepouzdanost mapa i bilježaka o Bosni itd. obuhvatio, njemačkom pedantnošću, sve moguće aspekte više-manje važne za budući prodor austrijske vojske kroz Bosnu.

Bosna i Hercegovina pod austrougarskom upravom i dalje privlači pažnju istraživača, pa se i Đorđe Mikić u radu »Društveno-ekonomske prilike u selima Bosanske krajine u vrijeme austrougarske uprave 1878-1914« (str. 77-113), dotiče te teme. Koristeći arhivsku građu kao i raznovrsne broježane pokazatelje Mikić nam pokazuje nepovoljnu društveno-ekonomsku situaciju u selima Bosanske krajine kao dio opštih prilika koje su u to vrijeme vladale u Bosni i Hercegovini.

I rad Muharema Beganovića »Rad Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu uoči drugog svjetskog rata« (str. 113-135), pokazuje da je Banjaluka između dva rata bila najснаžnije središte revolucionarnog radničkog pokreta na prostoru zapadne Bosne. Proces konsolidacije KPJ i njeno organizaciono jačanje nakon 1937. reflektovalo se i na djelovanje Partije u Bosanskoj krajini. Banjalučka partijska organizacija jača i organizaciono se sređuje nekoliko godina pred drugi svjetski rat, nakon velikih provala 1936. godine i uspješnog raščišćavanja sa frakcionaštvom u grupi oko Asima Alihodžića, grupom koja se suprotstavljala kursu Partije i njenom jačem angažovanju u masama kroz razna kulturno-sportska društva i manifestacije. Jačanje Partije u Bosanskoj krajini se iskazuje i kroz osnivanje novih partijskih ćelija, zatim u osnivanju mjesnih komiteta KPJ, a naročito u dvije oblasne partijske konferencije: avgust 1940. i januar 1941. godine, na kojoj je izabran Oblasni komitet i stavljen akcenat na rad Partije u masama radi pripreme zemlje za, po svemu sudeći, skori rat. Ustanak 1941. godine u Bosanskoj krajini je pokazao koliko je taj rad u godinama pred rat bio značajan i efikasan.

U izvjesnom smislu i tematski i hronološki članak Dušana Lukača »Neke posebnosti ustanka u Bosanskoj krajini u 1941. godini« (str. 135-153) nastavlja se na prethodni članak. Kao dobar poznavalac razvoja NOP-a u Bosanskoj krajini kao integralnog dijela NOP-a, jugoslavenskih zemalja, a sa svojim specifičnim osobenostima, Lukač kritikuje, takozvane, idilične konstatacije i ocjene da je pokretanje NOP-a i revolucije 1941. godine, išlo glatko i da su svi

naši narodi odmah i jedinstveno ustali 1941. godine. Ističući sve teškoće i karakteristike na koje su naišle pripreme, organizovanje i vođenje ustanka pod rukovodstvom KPJ, a podvlačeći naslijeđene međunacionalne suprotnosti i sporove, koje je okupator uspio da raspali, Lukač osebnim stilom ukazuje na karakteristične oblike rada, borbe i metode koje je koristila KPJ. Ti metodi su korišteni i u borbi protiv otvorenih neprijatelja, a naročito protiv niza najrazličitijih otpora i negativnih pojava, koje su nastajale kao posljedica političke neobavještenosti, vjerske zatucanosti, vješto vođene okupatorove propagande itd. Svi ti oblici rada preko ličnih kontakata, djelovanja političkih organizacija, masovnog političkog rada kao što su kursevi, zborovi, konferencije, kulturno-obrazovne sekcije i sl., doprinijeli su da je, pored oružane borbe, već u proljeće 1942. godine većina stanovništva na području kozarsko-podgrmečkog, drvarskog i jajačkog okruga bila za liniju NOP-a.

U značenju priloga proučavanju organizacije ustaške vlasti u BiH i tzv. NDH u cjelini objavljen je rad Milana Vukmanovića pod naslovom »Neka pitanja o obrazovanju i djelovanju ustaškog stožera za tzv. Bosansku Hrvatsku i Povjereništva za Vrbasku banovinu u Banjaluci od aprila do avgusta 1941. godine« (str. 153-203). Vukmanović u ovom radu zahvata samo dio navedene problematike, s namjerom da u sljedećim brojevima časopisa obradi još neka pitanja u vezi s ovom temom. U ovom broju autor se ograničio na razmatranje izgradnje političko-policijskog sistema ustaške vlasti u okvirima svih obilježja koja karakterišu kvislinšku tvorevinu i totalitarni režim. To je sistem samovlašća u kome je preovladavao teror i nasilje nad stanovništvom, kako u okviru pravnih normi i pravnih ustanova, tako i u najvišim političko-upravnim organima kao što je Ustaški stožer za Bosansku hrvatsku i Povjereništvo za bivšu Vrbasku banovinu, čije je obrazovanje 17. 4. 1941. godine proglasio lokalni ustaški funkcioner Viktor Gutić.

Sama činjenica da o bosanskohercegovačkoj poslijeratnoj političkoj istoriji uopšte nema objavljenih studija ukazuje na zanimljivost članka Vere Kržišnik-Vukić pod naslovom »Teritorijalno partijska reorganizacija u Banjoj Luci« (str. 203-241). Autorka ističe da je tekst samo početak obuhvatnijeg istraživanja, pa se u razmatranju djelatnosti Oblasnog komiteta KP BiH za Banjaluku, u fazi od nastajanja do zvaničnog konstituisanja 29. 7. 1949. godine, ograničava na utvrđivanje mjere u kojoj je funkcija pojedinih oblasnih komiteta imala bitnijeg značaja za razumijevanje partijske aktivnosti u vremenu i prilikama posebnog tipa društveno-političke konstelacije.

Članak Sulejmana Smlatića »Problemi urbanizacije u velikokladuškoj komuni« (str. 241-269) popunjava rubriku Prilozi, baveći se razmatranjem o seoskim naseljima i njihovoj prostornoj organizaciji i savremenom razvoju unutar mjesnih zajednica.

Ovaj broj časopisa donosi i diskusiju koja je vođena za okruglim stolom na temu »Rad partijske organizacije pred drugi svjetski

rat sa posebnim osvrtom na frakcionaško djelovanje grupe oko Asima Alihodžića«, koji je održan 11. novembra 1981. godine u Banjaluci.

Oba broja časopisa imaju redovne rubrike prikazi, bibliografija, a koristeći se iskustvom kolega iz Priloga Instituta za istoriju u Sarajevu, u rubrici iz Instituta daju osnovna obavještenja o programu i radu Instituta u proteklom periodu. Prvi broj Zbornika nije baš bogat prikazima, ima ih ukupno 4, dok već drugi ima 13, informišući o 11 novih domaćih i dvije strane publikacije.

Kada je riječ o prikazivanju ovakve vrste publikacije moguće je dati samo najinformativnija obavještenja, a ne i ocjenu. Inače, časopis je još na putu traženja svoje ustaljene forme, kako po broju strana tako i po tehničkoj uređenosti. Možemo sugerirati — ako već članci imaju rezime na stranom jeziku — bilo bi dobro da ima i sadržaj na jednom od svjetskih jezika, jer je to jedan od načina da se doprinosi naše istoriografije predstave stranoj naučnoj javnosti.

Seka Brkljača

Naučni skup OBLASNA PARTIJSKA KONFERENCIJA KPJ ZA BOSANSKŪ KRAJINU 21-23. 2. 1942. U SKENDER-VAKUFU. Skender-Vakuf, 21-23. 2. 1982.

Primarni motiv u organizovanju naučnog skupa u Skender-Vakufu bila je želja da se provjere, dopune i valorizuju dosadašnja saznanja, preciziraju dileme i nepoznanice ili koriguju već izrečeni sudovi o Oblanoj konferenciji KPJ za Bosansku krajinu, održanoj u Skender-Vakufu 21-23. 2. 1942. S druge strane, skup je značio još jednu mogućnost neposrednog susreta naučnika i preživjelih učesnika zbivanjâ čija je rekonstrukcija i tumačenje bila predmet skupa, što samo po sebi predstavlja stanovitu vrijednost, s obzirom na stanje primarnih povijesnih izvora i na vremensku distancu sve nepovoljniju za prikupljanje građe NOP provenijencije. To su, uglavnom, bile osnovne pretpostavke skupa u Skender-Vakufu, koje u pojedinim refleksima nisu razvijanje od optimalnih značenja — istoriografski nije do kraja preciziran kauzalitet u događajima koji su direktno ili indirektno bili u vezi s Oblanom konferencijom, niti je adekvatno iskorištena prilika da se upotpuni dokumentacija o svojstvima jednog perioda u Bos. krajinu koja je u sve četiri ratne godine bila snažno žarište NOP-a u BiH.

Prije nego se kaže nešto više o koncepciji i saopštenjima, potrebno je naznačiti nekoliko opštih momenata koji su se odrazili i u radu ovog skupa. Naime, u istoriografskom modelu perioda 1941-1945, u BiH, iskristalisanu je nekoliko pouzdanih metodoloških ori-